

ELEMENTY SCYTYJSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO UPAMIĘTNIONE NA UKRAIŃSKICH MONETACH OKOLICZNOŚCIOWYCH

ELEMENTS OF THE SCYTHIAN CULTURAL HERITAGE COMMEMORATED ON UKRAINIAN COMMEMORATIVE COINS

Włodzimierz Lajsner

Wydział Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań.
<https://orcid.org/0009-0002-1549-1853>
wlodzimierz.98@wp.pl

ABSTRACT: The Scythians were people living in the steppe areas of the Black Sea. They did not leave direct successors but their cultural heritage is a part of the Ukrainian historiography. Ukraine emphasizes its own cultural traditions, including that of the steppe peoples, and seeks its identity among them. In this connection, they refer to the barrow burials of the Scythian aristocracy containing numerous valuable items, including those imported from the Greek workshops and which could indicate high social status. Under the grave embankments, archaeologists discovered numerous gold wares of high craftsmanship, considered works of ancient art. Some of these were commemorated on 9 Ukrainian commemorative coins from 2000–2018. Coins issued by the National Bank of Ukraine are an expression of historical policy based on the heritage of Scythian culture.

KEYWORDS: archaeological motif, cultural heritage, commemorative coins, Scythians, Ukraine

Północne wybrzeża Morza Czarnego otaczają ciągnące się bezgraniczne stepy. W ich krajobrazie wyróżniają się kurhany o zróżnicowanych rozmiarach i kształcie. Wznosiły je różne ludy, m.in. Kimmerowie, Scytowie, Sarmaci, Pieczyngowie. O kurhanach przetrwało wiele legend, szczególne znaczenie mają te o ukrytych w nich skarbach, które przekazywano z pokolenia na pokolenie (Leskov, 1972, s. 6). Wśród mogił stepowych wyróżniają się kurhany scytyjskie. Okres panowania Scytów

na tym obszarze był niezwykle istotnym etapem rozwoju ugrupowań pradziejowych na terenie Ukrainy. Wówczas obszary nadcarnomorskie stały się strefą kontaktów trzech odmiennych od siebie światów: koczowniczego z obszarów stepowych, osiadłego o rolniczo-hodowlany charakter w strefie leśno-stepowej i świata cywilizacji antycznej. Ukształtowane relacje polityczne, wzajemne powiązania doprowadziły do powstania nadcarnomorskiej Scytii (Murzin, 1996, s. 49, 53).

Odnosząc się do elementów scytyjskiej kultury w kategoriach dziedzictwa kulturowego, nie można pominąć faktu, że od dawna kurhany były plądrowane przez złodziei marzących o znalezieniu skarbów (Gąssowski, 2008, s. 176; Parzinger, 2007, s. 111; Rolle, 1980, s. 21; Rowińska, 2012, s. 27–28). Badania pozostałości kurhanów scytyjskich mają długą tradycję, ponieważ od ponad 300 lat są eksplorowane wykopaliskowo (Skoryj, 1991, s. 79; Parzinger, 2007, s. 6; Rolle, 1980, s. 20). Początki kolekcjonowania zabytków scytyjskich przypadają na panowanie Piotra Wielkiego, który założył pierwsze muzeum, tzw. Kunstkammer, w 1714 roku (Piotrovsky, 1986, s. 5). Jego działalność polegała na zakupie zabytków scytyjskich pochodzących z kurhanów z Ukrainy oraz południowej Syberii. Dzisiaj zgromadzona kolekcja zabytków scytyjskich przechowywana jest w Ermitażu (Gąssowski, 2008, s. 176; Piotrovsky, 1986, s. 9). Wraz z przyłączeniem północnych wybrzeży Morza Czarnego do Imperium Rosyjskiego w XVIII wieku nasiliły się poszukiwania starożytnych pozostałości, w tym scytyjskich, na terenie Ukrainy. Zainteresowanie starożytnością wykazywali kolejni władcy rosyjscy, w tym caryca Katarzyna i jej następcy (Rowińska, 2012, s. 27–28). Odkrycie bogatych złazisk z Kul-Oby zainicjowało systematyczne prace archeologiczne w ramach kolejnych obiektów (Rowińska, 2012, s. 27–28; Piotrovsky, 1986, s. 5). W okresie XIX i XX wieku przebadano wiele kurhanów. Jednymi z najważniejszych prac badawczych były wykopaliska w kurhanie Towsta Mohyła ze względu na rangę odkryć (Piotrovsky, 1986, s. 5–6).

Wybrane zabytki scytyjskie odnalezione pod nasypami mogił zostały upamiętnione na okolicznościowych monetach ukraińskich. Informacje zawarte na monetach wyrażają znaczenie dziedzictwa scytyjskiego dla narodu ukraińskiego, co stanowi charakterystyczny rys współczesnego dyskursu naukowego¹.

ZAŁOŻENIA METODYCZNE

W moich poprzednich pracach poświęconych zjawisku upamiętniania osiągnięć archeologii na monetach przeanalizowałem znaczenie poszczególnych zabytków dla szeroko rozumianego dziedzictwa. Niniejsza publikacja stanowi próbę diagnozy,

¹ Niniejszy tekst stanowi kontynuację i uzupełnienie rozważań podjętych w mojej pracy dyplomowej *Wybrane motywy archeologiczne: prahistoryczne i protohistoryczne na monetach europejskich z lat 1990–2020* (Lajsner, 2022) oraz w dwóch artykułach opublikowanych na łamach 28 tomu *Folia Praehistorica Posnaniensia: Wybrane motywy archeologiczne z zakresu pradziejów i wczesnego średniowiecza na monetach europejskich z lat 1992–2022* (Lajsner, 2023a) oraz *Wybrane motywy archeologiczne z zakresu archeologii śródziemnomorskiej na monetach europejskich z lat 1990–2005* (Lajsner, 2023b).

w jakim kierunku podąża współczesny dyskurs naukowy odnoszący się do dziedzictwa scytyjskiego w kontekście budowania tożsamości narodu ukraińskiego. Jednym z przejawów tegoż dyskursu są współczesne monety odnoszące się do motywów dziedzictwa scytyjskiego. Kluczową rolę pełni teza, że od władz państwowych zależy rodzaj propagowanych treści – emitentem monet jest Narodowy Bank Ukrainy (NBU), który w swoich działaniach realizuje politykę państwa ukraińskiego i wychodzi naprzeciw oczekiwaniom społeczeństwa ukraińskiego. Materiał badawczy stanowią okolicznościowe monety ukraińskie emitowane w latach 2000–2018, zawierające na awersach lub rewersach motywy zaczerpnięte z zabytków scytyjskich². Za motywy archeologiczny należy uznać odwzorowanie zabytku archeologicznego w postaci artefaktów lub obiektów, a także ich składowych, tj. ornamentów czy detali³.

Ustalenie obecności motywów na okolicznościowych monetach ukraińskich było możliwe dzięki opisom poszczególnych monet zawartym na stronie internetowej NBU. Pozwoliły one na określenie zabytku, do którego nawiązywał motyw, miejsca jego pochodzenia oraz tematyki, którą upamiętnia moneta. Zebrane informacje dotyczące monet z motywami scytyjskimi umożliwiły rozpoznanie głównej treści memoratywnej. Dodatkowo jakość przedstawień na stronach internetowych NBU umożliwiła wykonanie analizy ikonograficznej awersu lub rewersu monety. Dzięki temu wyróżniono elementy ikonograficzne i epigraficzne monety oraz ustalono, co przedstawiają motywy i w jaki sposób upamiętniają dany artefakt czy obiekt. Rozważania wsparte analizą treści epigraficznej pozwoliły wskazać tematykę, do której odwoływał się projektant. Następnie zaprezentowano informacje o zabytkach, co umożliwiło sprecyzowanie parametrów technicznych artefaktów oraz kontekstu archeologicznego.

Na podstawie literatury przedmiotu z zakresu historii i archeologii bazującej na wynikach badań naukowych było możliwe określenie: położenia krainy Scytów, oddziaływań kulturowych, kwestii społecznych, sposobu życia oraz komponentu kulturowego obejmującego pozostałości obiektów funeralnych oraz osadniczych, artefaktów i powiązanych z nimi gałęzi wytwórczości, a przede wszystkim dokonań z zakresu sztuki. Aspekty te są kluczowe dla dalszych analiz, ponieważ monety okolicznościowe

² W niniejszym opracowaniu nie zostały uwzględnione 4 monety kolekcjonerskie z 2019 roku poświęcone pektoralowi z Towstoj Mohyły. Ze względu na złożoną symbolikę planowane jest ich osobne opracowanie. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 5 hrywien 23.12.2019, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code> (dostęp: 10.03.2024).

³ Według Słownika PWN motyw można rozumieć jako:

1. „bodziec skłaniający do określonego działania”;
2. „idea, wątek lub postać utrwalone w kulturze, powtarzające się w utworach literackich różnych epok; też: najmniejszy niepodzielny element rzeczywistości przedstawionej w utworze”;
3. „charakterystyczny fragment melodii, powtarzający się i rozwijany w utworze muzycznym”;
4. „powtarzający się element kompozycyjny lub zdobniczy w dziełach sztuki lub przedmiotach użytkowych”;

<https://sjp.pwn.pl/szukaj/motyw.html> (dostęp: 28.03.2024).

nie tylko promują określone zabytki, ale przede wszystkim upamiętniają osiągnięcia kultury scytyjskiej w powiązaniu z polityką historyczną Ukrainy.

Podstawową rolę w nakreśleniu tej polityki odegrało odwołanie się do poglądów badaczy ukraińskich zajmujących się okresem scytyjskim, również do wystaw i ich charakteru upamiętniających zabytki scytyjskie. Uwzględnione zostały także działania Ukrainy w kontekście promowania dziedzictwa scytyjskiego i budowania własnej tożsamości.

MOTYWY SCYTYJSKIE NA MONETACH UKRAIŃSKICH

W latach 2000–2018 Ukraina wyemitowała 9 monet, które motywami i tematyką nawiązują do scytyjskiego dziedzictwa kulturowego. Informacje o monetach i motywach zawarto na stronie internetowej NBU. Natomiast zabytki zaprezentowane na monetach zostały opisane w katalogach wystaw: *Drevnee zoloto: iz sobrania Muzeja istoriceckih dragocennostej USSR* (Bondar i in., 1975), *Muzej istoriceskich dragocennostej USSR* (Ganina, Mindel, 1984), *Scythian art: the legacy of the Scythian world: Mid 7-th to 3rd century B.C.* (Piotrovsky, 1986).

Pierwszym artefaktem przedstawionym na 5 hrywnach z 2000 roku była bransoleta znaleziona w kurhanie Kul-Oba. Na stronie internetowej NBU przy opisie monety zamieszczono informację, że moneta upamiętnia 2600-lecie miasta Kercz oraz kolonizatorską działalność starożytnych Greków.

Ryc. 1. Awers 5 hrywien z 2000 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 1. Obverse of 5 hryvnia coin from 2000 (source: NBU website)

Na awersie 5 hrywien oprócz informacji, takich jak nazwa kraju, herb, nominał i nazwa waluty przedstawiono wzgórze Mitrydatesa (por. ryc. 1, nr 1). Po obu stronach wzgórza uwidacznia się motyw fali stanowiącej wyobrażenie Morza Czarnego i Azowskiego. W centrum awersu monety znajduje się bransoleta (por. ryc. 1, nr 2) odkryta w kurhanie Kul-Oba⁴.

⁴ Projektantami monety są Larysa Koren i Volodymyr Atamanchuk. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 5 hryvien 25.12.2000, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (dostęp: 10.03.2024).

Kolejnym artefaktem pochodzącym ze wspomnianego kurhanu była złota blaszka w kształcie konnego Scyty uwieczniona na 2 hrywnach z 2005 roku. Na stronie internetowej NBU zawarto informację, że moneta upamiętnia okres scytyjski oraz wybitne dokonania sztuki jubilerskiej tamtego czasu.

Ryc. 2. Rewers 2 hrywien z 2005 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 2. Reverse of 2 hryvnia coin from 2005 (source: NBU website)

W centrum rewersu 2 hrywien znalazł się motyw plakietki przedstawiającej konnego jeźdźcę w niezwykle dynamicznej scenie, w charakterystycznym stroju scytyjskim oraz z bronią (por. ryc. 2, nr 1). Poniżej koliczki otacza go napis *СКИФСЬКЕ ЗОЛОТО* (tłum. Scytyjskie złoto) (por. ryc. 2, nr 2)⁵.

Bransoleta zaprezentowana na 5 hrywnach z 2000 roku, pochodząca z kurhanu Kul-Oba⁶, została znaleziona w 1830 roku w trakcie wykopalisk P. Dubruxa. Jej rdzeń wykonano z brązu, a powierzchnia została pokryta złotem. Jej końce zdobią figury

⁵ Projektantami monety są Volodymyr Demianenko, Borys Hrudenko, Roman Chaikovskiy. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 2 hryvny 26.04.2005, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (dostęp: 10.03.2024).

⁶ Kurhan Kul-Oba położony w pobliżu miasta Kercz (starożytny grecki Panitkapajon) (Artamonow, 1970, s. 69; Machowski, 2013, s. 66; Smirnow, 1974, s. 71) stanowił jeden z najokazalszych pochówków krymskiej grupy kurhanów cechujących się silnymi wpływami hellenistycznymi. Datowany jest na ostatnią ćwierć IV wieku p.n.e. (Kubczak, 1978, s. 90; Smirnow, 1974, s. 72). Kurhan zlokalizowany był w pobliżu tzw. Góry Mitrydatesa, obok innych kurhanów, takich jak złoty kurhan czy kurhan Potiniotti. Mogiły te dość wcześnie budziły zainteresowanie archeologów, ponieważ przebadano je na początku XIX wieku (Machowski, 2013, s. 61). Jesienią 1830 roku przeprowadzono wykopaliska kurhanu Kul-Oba pod kierownictwem P. Dubruxa (Grakow, 1978, s. 65; Minns, 2010, s. 195). Mieszcząca się wewnątrz komora grobowa na planie kwadratu została przykryta schodkowym, siedmiostopniowym sklepieniem, a jej podłogę wyłożono kamiennymi płytami. Do wnętrza komory prowadził krótki dromos. Nasyp kurhanu był złożony i wielowarstwowy. Został przykryty płaszczem z nieobrobionych kamieni, nad którym znajdowała się warstwa ziemi przykryta kolejnym płaszczem kamiennym. Całość przykrywała cienka warstwa ziemi (Grakow, 1978, s. 65; Kubczak, 1978, s. 90; Machowski, 2013, s. 66). Wewnątrz komory grobowej pochowani byli w sarkofagach mężczyzna-wojownik i kobieta. Przy południowej ścianie grobowca spoczywał kolejny mężczyzna pełniący rolę sługi (Artamonow, 1970, s. 69–70; Kubczak, 1978, s. 90; Machowski, 2013, s. 67–68). Kul-Oba znana jest przede wszystkim ze znaleziska naczynia elektronowego w formie wazy z 4 przedstawieniami Scytów w formie reliefu (Artamonow, 1970, s. 70–71).

sfinksów. Średnica artefaktu wynosi 10,1 cm. Został wykonany w warsztacie greckim i datuje się go na IV wiek p.n.e. (Piotrovky, 1986, s. 131, por. il. 182). Bransoletę odnaleziono w okolicy ręki mężczyzny-wojownika (Artamonow, 1970, s. 69–70, por. Taf. 200 i 205; Kubczak, 1978, s. 90–91; Minns, 2010, s. 202–204).

Natomiast złotą blaszkę w kształcie konnego Scyty upamiętnioną na 2 hrywnach z 2005 roku wykonano w grecko-scytyjskim stylu i jej wymiary wynoszą 3,8 cm x 4,8 cm. Datuje się ją na IV wiek p.n.e. Blaszkę pozyskano także w trakcie wykopalisk w 1830 roku (Piotrovky, 1986, s. 140, por. il. 202). Stanowiła jedną z licznych złotych blaszek rozproszonych wewnątrz komory grobowej (Artamonow, 1970, por. Taf. 255). Inne plakiety przedstawiały m.in. rozety, maski meduzy, głowy menady, głowę Ateny, dwóch Scytów, strzały, sceny braterstwa, hipokampy, gryfy, leżące lwy, męskie głowy ze stylizowanymi fryzurami, Herkulesa walczącego z lwem, śmiejących się młodzieńców, scenę polowania na zająca, postaci tańczących kobiet, siedzącej bogini z lustrem w ręku, ptaki, ryby, pegazy, skaczące zające (Artamonow, 1970, s. 72).

Kolejna moneta z motywem scytyjskim to 100 hrywien z 2003 roku. Na stronie internetowej NBU zawarto informację, że monetę poświęcono złotemu pektorałowi z Towstoj Mohyły stanowiącemu arcydzieło sztuki helleńskiej i scytyjskiej oraz dokonaniom archeologa Borysa Mozełewskiego, odkrywcy pektorału.

Ryc. 3. Rewers 100 hrywien z 2003 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 3. Reverse of 100 hryvnia from 2003 (source: NBU website)

Na rewersie monety znajduje się motyw pektorału (por. ryc. 3, nr 1), w centrum scena pochodząca z górnej części artefaktu przedstawiająca klacz i źrebię (por. ryc. 3, nr 2), pod nim ukazano wyobrażenie kurhanu (por. ryc. 3, nr 3), u dołu monety zawarto kolejną scenę ukazującą rozciąganie zwierzęcej skóry przez dwóch Scytów (por. ryc. 3, nr 4).

Na awersie monety wykorzystano ornament roślinny w formie rozety pochodzący ze środkowego fryzu pektorału (por. ryc. 4, nr 1)⁷.

⁷ Projektantem jest Sviatoslav Ivanenko. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 100 hryvien 28.07.2003, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (dostęp: 10.03.2024).

Ryc. 4. Awers 100 hrywien z 2003 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 4. Obverse of 100 hryvnia coin from 2003 (source: NBU website)

Kolejne nawiązania do Towstoj Mohyły zostały zawarte na dwóch monetach o wartości 5 hrywien z 2016 i 2018 roku. Na stronie internetowej NBU w kontekście monety z 2016 roku zamieszczono informację, że tematyka dedykowana jest wyobrażeniom jelenia występujących na różnych zabytkach. Na awersie monety odwzorowano motyw „głowicy” ze stylizowanym jeleniem pochodzący ze wspomnianego kurhanu. Na rewersie zamieszczono wyobrażenie jelenia pochodzące z kurhanu we wsi Busha w rejonie jampolskim, w obwodzie winnickim.

Ryc. 5. Awers 5 hrywien z 2016 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 5. Obverse of 5 hryvnia coin from 2016 (source: NBU website)

Na awersie 5 hrywien po lewej stronie monety zamieszczono stylizowany motyw jelenia (por. ryc. 5, nr 1), a po prawej element „głowicy”, z której motyw pochodzi (por. ryc. 5, nr 2)⁸.

Na stronie internetowej NBU w odniesieniu do 5 hrywien z 2018 roku zawarło informację, że moneta upamiętnia przedstawienia dzika występujące na starożytnych zabytkach. Motyw pochodzący z awersu pochodzi z jednej ze scen z pektorala z Towstoj Mohyły.

⁸ Projektantami monety są Volodymyr Taran, Oleksandr Kharuk, Serhii Kharuk, Volodymyr Demianenko, Anatolii Demianenko. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 5 hryvien 9.11.2016, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (dostęp: 10.03.2024).

Ryc. 6. Awers 5 hrywien z 2018 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 6. Obverse of 5 hryvnia coin from 2018 (from: NBU website)

Na awersie monety oprócz informacji, takich jak herb Ukrainy, nazwa kraju, data roczna czy nominał w centrum umieszczono odwzorowanie złotej figurki dzika (por. ryc. 6, nr 1). Pod nią widnieje scena walki ze złotego pektorału (por. ryc. 6, nr 2)⁹.

Pektorał¹⁰ upamiętniony na awersie i rewersie 100 hrywien z 2003 roku oraz na awersie 5 hrywien z 2018 roku został wykonany ze złota. Jego wymiary wynoszą 30 cm x 31 cm (Bondar i in., 1975), masa 1150 g, zaś próba 958 (Mozelewski, 1983,

⁹ Projektantami monety są Volodymyr Taran, Oleksandr Kharuk, Serhii Kharuk, Volodymyr Demianenko, Anatolii Demianenko. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 5 hrywien 27.02.2018, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code> (dostęp: 10.03.2024).

¹⁰ Kurhan Towstoj Mohyla datowany jest na IV wiek p.n.e. Jego nasyp osiągał 8,5 m wysokości (Smirnow, 1974, s. 193–194), 70 metrów średnicy i składał się z czystego czarnoziemiu. Wokół kurhanu ciągnął się pierścieniowaty rów o szerokości 0,7–1,2 m oraz głębokości 0,7 m (Mozelewski, 1972, s. 73). Badania prowadzone przez B. Mozelewskiego w 1971 roku miały charakter ratunkowy (Bukowski, 1973, s. 32; Mozelewski, 1983, s. 158). Wewnątrz kurhanu znajdowały się 2 pochówki – główny i boczny. Główny położony był w centralnej części kurhanu (Mozelewski, 1972, s. 73), zawierał pochówek męski, komora zaś została wyrabowana, jej wnętrze uległo całkowitemu przemieszczeniu. Struktura sklepienia została naruszona, uległa zawaleniu (Bukowski, 1973, s. 33; Smirnow, 1974, s. 193–194). W dromosie prowadzącym do męskiego pochówku znajdowały się najcenniejsze znaleziska, m.in. miecz w złotej pochwie i naszyjnik-pektorał (Bukowski, 1973, s. 34; Mozelewski, 1972, s. 75; Smirnow, 1974, s. 193–194). W kurhanie znajdowała się także komora boczna z dwoma korytarzami-dromosami prowadzącymi do jej wnętrza. Była ona większa od komory głównej. Położona była na skraju nasypu w kształcie prostokąta 7 metrów poniżej powierzchni gruntu (Bukowski, 1973, s. 33). Znajdował się tam szkielet kobiety na katafalku, a nad nim rozciągał się baldachim lub namiot na żerdziach zakończony brązowymi ażurowymi okuciami stylizowanymi na figurki jeleni (Bukowski, 1973, s. 33). Wnętrze komory wypełnione było złotymi blaszkami – stanowiły element dekoracyjny stroju zmarłej (Bukowski, 1973, s. 33; Smirnow, 1974, s. 193–194). Obok pochówku kobiecego złożono ciało 2–3 letniego dziecka umieszczone w drewnianym sarkofagu (Bukowski, 1973, s. 33; Mozelewski, 1972, s. 80–82). Istnieją przesłanki, aby sądzić, że zmarły chłopczyk został pochowany później niż kobieta i wniesiono go odrębnym wejściem do komory grobowej (Bukowski, 1973, s. 33). W komorze złożono ofiary z ludzi. Znalezione szkielet małej dziewczynki, szkielet koniuszego-woźnicy wraz z częściami wozu, wojownika z łukiem i strzałami, a także dziewczynę-kucharkę z wyposażeniem kuchennym (Bukowski, 1973, s. 33; Smirnow, 1974, s. 193–194). Na podstawie wyposażenia grobowego, w tym przedmiotów stanowiących atrybuty władzy, interpretuje się, że pochówek w Towstoj Mohyle należy do pochówków królewskich (Bukowski 1973, s. 36), a także że w kurhanie pochowano rodzinę (Mozelewski, 1972, s. 82).

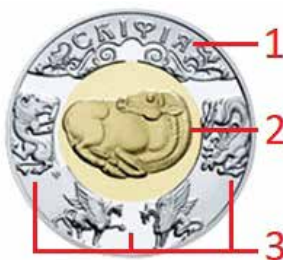
s. 158; Smirnow, 1974, s. 194). Zabytek odkryto 21 czerwca 1971 roku (Babenko, 2023, s. 1; Mozelewski, 1983, s. 161), znajdował się w krótkim korytarzu łączącym komorę grobową z wejściem (Bukowski, 1973, s. 34). Pektorał wykonano różnymi technikami złotniczymi. Stylistycznie nawiązuje do sztuki starożytnej Grecji. Do skomponowania artefaktu wykorzystano 160 części (Babenko, 2023, s. 8). Zabytek zawiera 4 koncentrycznie ułożone spiralnie skręcone zwoje z 3 ażurowymi fryzami uformowanymi w kształcie półksiężyca, zawierające dekorację figuralną (Babenko, 2023, s. 1; Mozelewski, 1972, s. 76). Górny fryz przedstawia sceny z życia codziennego Scytów, środkowy fryz – ornament roślinny, dolny fryz – walczące zwierzęta (Bukowski, 1973, s. 34; Mozelewski, 1972, s. 76; 1983, s. 161–163; Piotrovky, 1986, s. 95, por. il. 118). Na górnym fryzie przedstawiającym różne sceny z życia Scytów pojawiają się liczne wyobrażenia zwierząt, takich jak krowy, owce, konie i kozy, a także scena rozciągania owczej skóry (Bukowski, 1973, s. 34; Mozelewski, 1972, s. 77; Smirnow, 1974, s. 194). Środkowy fryz przedstawia złożone loki palmet, bujne liście, wielobarwne równo rozmieszczone rozety. Ich płatki noszą ślady emalii (Mozelewski, 1972, s. 76). Dolny fryz przedstawia sceny walki zwierząt, takie jak rozszarpywanie jelenia przez lwa oraz geparda, sceny rozszarpywania konia przez parę gryfów, walkę dzika z lwem oraz przygotowującego się do skoku geparda (Bukowski, 1973, s. 34; Mozelewski, 1972, s. 76; Smirnow, 1974, s. 194). Największe figurki osiągają 3 cm wysokości, najmniejsze zaledwie 5–6 mm (Bukowski, 1973, s. 34; Smirnow 1974, s. 194). Pektorał wykonano różnymi technikami złotniczymi. Najpewniej odlano go w formie, później przymocowano poszczególne elementy. Na samym końcu fryz środkowy pokryto wielobarwną emalią (Bukowski, 1973, s. 35). Przypuszcza się, że artefakt pochodzi z jednego z warsztatów z północnego Nadczarnomorza (Bukowski, 1973, s. 35). Datuje się go na IV wiek p.n.e. (Bondar i in., 1975).

Kolejny zabytek z Towstoj Mohyły, upamiętniony na awersie 5 hrywnien z 2016 roku, przedstawiający „głowicę” z wyobrażeniem jelenia w polskiej literaturze przedmiotu określany jest jako brązowe ażurowe okucie masztów namiotowych zdobione motywem jelenia (Bukowski, 1973, por. ryc. 2). Artefakt został wykonany z brązu i datuje się go tak samo jak pektorał na IV wiek p.n.e. (Ganina, Mindel, 1984, s. 42–43).

Moneta z 2001 roku o wartości 20 hrywnien przedstawia ozdobę nakrycia kobiecej głowy. Na stronie NBU zamieszczono informację, że moneta upamiętnia plemiona scytyjskie zamieszkujące obszary leśne i stepowe Ukrainy oraz ich rolę w dziejach.

Bimetaliczny krążek 20 hrywnien zawiera trzy nawiązania do tematyki scytyjskiej. Na zewnętrznym pierścieniu u góry znajduje się napis КИФІЯ (tłum. Scytia) (por. ryc. 7, nr 1) oraz ornament wykonany w scytyjskim stylu zoomorficznym (por. ryc. 7, nr 3). W centrum monety, na wewnętrznym krążku, znajduje się motyw plakietki zdobiącej kobiece nakrycie głowy (por. ryc. 7, nr 2)¹¹.

¹¹ Projektantem monety jest Roman Chaikovskiy. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 20 hrywnien 30.01.2001, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (dostęp: 10.03.2024).

Ryc. 7. Rewers 20 hrywien z 2001 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 7. Reverse of 20 hryvnia coin from 2001 (source: NBU website)

Na stronie NBU nie określono kontekstu archeologicznego omawianego zabytku. Podobną ozdobę można znaleźć wśród artefaktów z kurhanu we wsi Bobritsa. Przedstawia leżącego konia. Zabytek datuje się na VI wiek p.n.e. Jego wymiary wynoszą 4 cm x 3,6 cm (Bondar i in., 1975).

W kontekście następnej monety, tj. 2 hrywien z 2008 roku, na stronie internetowej NBU zawarto informacje, że moneta jest poświęcona artefaktowi kultury scytyjskiej – złotej aplikacji z przedstawieniem bogini Apii.

Ryc. 8. Rewers 2 hrywien z 2008 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 8. Reverse of 2 hryvnia coin from 2008 (source: NBU website)

W centrum rewersu monety znajduje się motyw aplikacji uosabiający boginię Apię (por. ryc. 8, nr 1). Pod motywem od dołu umieszczono napis *СКИФСЬКЕ ЗОЛОТО* (tłum. Scytyjskie złoto) (por. ryc. 8, nr 2)¹².

Również i w tym przypadku nie uwzględniono kontekstu archeologicznego. Podobne zabytki z IV wieku p.n.e. znaleziono w kurhanie w pobliżu Symferopola (obwód krymski) (Ganina, Mindel, 1984, s. 58) oraz w kurhanie Bolszaja Bliznica o wymiarach 5,3 cm x 5,3 cm (Piotrovky, 1986, s. 141, por. il. 208). Kolejny przykład pochodzi z Neapolu Scytyjskiego. Odnaleziona tam blaszka została wytłoczona ze

¹² Projektantem monety są Volodymyr Demianenko, Borys Hrudenko, Sviatoslav Ivanenko. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 2 hryvny 22.02.2008, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (dostęp: 10.03.2024).

złota, jej wymiary wynoszą 6 cm x 3,5 cm i pochodzi z II wieku p.n.e. (Bondar i in., 1975). Bogini Apii przypisuje się różne funkcje, jest określana jako matka, utożsamia się ją z ziemią i grecką Gają (Gębura, 2009, s. 74–75). Z uwagi, że istnieje wiele artefaktów z tym samym motywem, należy sformułować wniosek, że być może na monecie nie odwzorowano konkretnego zabytku, a jedynie motyw, który często występował w sztuce scytyjskiej.

Następny numizmatyczny przykład upamiętnienia zabytków scytyjskich stanowią 2 hrywny z 2009 roku. Na stronie internetowej NBU można znaleźć informację, że moneta również poświęcona jest scytyjskiemu artefaktowi jubilerskiemu. Zawarto na niej motyw figurki dzika z kurhanu Chomina Mohyła w pobliżu wsi Nahirne w obwodzie dniepropietrowskim.

Ryc. 9. Rewers 2 hrywien z 2009 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 9. Reverse of 2 hryvnia coin from 2009 (source: NBU website)

Figurka dzika pochodząca z Chominy Mohyły została przedstawiona w centrum rewersu 2 hrywien (por. ryc. 9, nr 1). Motyw od dołu otacza napis Скифське золото (tłum. Scytyjskie złoto) (por. ryc. 9, nr 2)¹³.

Znalezioną w kurhanie figurkę¹⁴, o wymiarach 5 cm x 2,8 cm, odlano ze złota i datuje się ją na IV wiek p.n.e. (Ganina, Mindel, 1984, s. 52–53; Bondar i in., 1975). Odkrycie nastąpiło w trakcie ekspedycji wykopaliskowej prowadzonej przez B. Mozelewskiego w 1970 roku (Mozelewski, 1983, s. 141).

¹³ Projektantem monety jest Volodymyr Demianenko. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 2 hryvny 24.12.2009, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (dostęp: 10.03.2024).

¹⁴ W 1970 roku ekspedycję wykopaliskową poprowadził B. Mozelewski. Nasyp kurhanu o wysokości 3,2 m został zbudowany z kamieni (Mozelewski, 1983, s. 137–139). Mogiła składała się z głębokiego wejścia i podziemnej komory. Wewnątrz grobowca znaleziono mnóstwo złotych blaszek przedstawiających m.in. lwy czy orły. Cechy zestawu ozdób pozwoliły datować obiekt na IV wiek p.n.e. Grobowiec wyrabowano. Z nielicznego wyposażenia zachowała się złota figurka dzika, który prawdopodobnie stanowił uchwyt drewnianej misy. Grabieżcy zgubili artefakt w trakcie pługowania obiektu (Mozelewski, 1983, s. 141). Obok komory głównej znajdował się pochówek kobiety-żony, również wyrabowany. Znaleziono przy niej ponad 100 złotych blaszek stanowiących ozdobę stroju, dwa srebrne naczynia na wino, złote kolczyki, rzeźbione z kości wrzeczono (Mozelewski, 1983, s. 142).

W odniesieniu do ostatniej monety, na podstawie strony internetowej NBU, w kontekście 2 hrywien z 2011 roku zamieszczono informację, że upamiętniono scytyjski artefakt jubilerski, jakim jest złota plakietka jelenia z kurhanu w Siniawkach w obwodzie czerkaskim.

Ryc. 10. Rewers 2 hrywien z 2011 roku (źródło: strona internetowa NBU)

Fig. 10. Reverse of 2 hryvnia coin from 2011 (source: NBU website)

Plakietka z wyobrażeniem jelenia z charakterystycznym zaokrąglonym porożem oraz podkurczonymi nogami została wyeksponowana w centrum rewersu (por. ryc. 10, nr 1). Pod motywem znajduje się napis Скифське золото (tłum. Scytyjskie złoto) (por. ryc. 10, nr 2)¹⁵.

Zabytek wyłoczono ze złota i jego rozmiary wynoszą 4,3 cm x 3,2 cm (Bondar i in., 1975). Datuje się go na VI wiek p.n.e. (Ganina, Mindel, 1984, s. 14). Początków symbolu jelenia w sztuce scytyjskiej upatruje się w sztuce północno-zachodnioirańskiej. Jego symbolika odnosiła się do porannego odradzania się słońca (Potratz, 1963, s. 140).

Podsumowując zebrane informacje, jakie uzyskano dzięki opisom ze strony NBU, analizom ikonograficznym awersów i rewersów oraz opracowaniom zabytków scytyjskich, można stwierdzić, że wszystkie motywy na badanych monetach ukraińskich nawiązują tematycznie do złotych wyrobów albo spektakularnych, jak złoty pectorał z Towstoj Mohyły, albo bardziej typowych, jak złote blaszki przyszywane do stroju, będących częścią wyposażenia grobowego mogił scytyjskich. Na monetach nie zawarto informacji, które jednoznacznie wskazywałyby stanowisko archeologiczne czy miejsce pochodzenia artefaktów. Jednakże na stronie internetowej NBU przy opisie monet znalazły się informacje o bezpośrednim kontekście zabytków. Na monetach elementy epigraficzne pozwoliły jedynie na wskazanie tematyki, jaką była Scytia i scytyjskie złoto.

¹⁵ Projektantami monety są Borys Hrudenko Sculptor: Volodymyr Demianenko, Sviatoslav Ivanenko. Zobacz: National Bank of Ukraine, Numismatic Product Catalogue, 2 hryvny 30.06.2011, <https://bank.gov.ua/en/uah/numismatic-products/souvenir-coins?page=1&perPage=5&search=&from=&to=&code=> (dostęp: 10.03.2024).

KLUCZOWE ASPEKTY KULTURY I DZIEDZICTWA SCYTYJSKIEGO

Na początek należy wspomnieć, że głównym źródłem poznania dziejów scytyjskich są *Dzieje* Herodota¹⁶. W IV księdze opisał geografę krainy określanej Scytia, a także obyczaje, sposób życia i religię (Kubczak, 1978, s. 7; Murzin, 1996, s. 55–56). Scytia zdaniem Herodota przypominała kwadrat liczący 4000 stadiów, rozciągający się od ujścia Dunaju po Morze Azowskie. Odległość od ujścia Dunaju do Dniepru dzieliło 10 dni drogi, kolejne tyle od Dniepru do Morza Azowskiego. Od wybrzeży Morza Czarnego Scytia rozciągała się 20 dni drogi na północ (Herodot, IV: 101; Parzinger, 2007, s. 68–69).

Nie jest jednoznacznie dowiedzione pochodzenie Scytów, ponieważ źródła archeologiczne nie są w stanie odpowiedzieć na to pytanie¹⁷. Z pewnością byli ludem nomadycznym, dla którego dużą rolę ogrywały konie i jeździectwo (Piotrovsky, 1986, s. 8). Przemieszczali się na czterokołowych wozach nakrytych rodzajem namiotu,

¹⁶ Najstarsze przekazy o Scytach pochodzą z asyryjskich pism klinowych, a zawarte w nich relacje opisują najazdy scytyjskie oraz toczony z tym ludem zmagania przez władców asyryjskich na obszarze Bliskiego Wschodu (Murzin, 1996, s. 49; Parzinger, 2007, s. 19–20; Smirnow, 1974, s. 21). Informacje o Scytach zawarto także w innych źródłach antycznych, m.in. w *Geografii* Strabona czy w *Historii Naturalnej* Pliniusza Starszego. Należy jednak zauważyć, że zawarte w nich wiadomości pochodzą z drugiej ręki i są pomyłone z informacjami o Sarmatach (Kubczak, 1978, s. 10). Tym samym za najbardziej rzetelne źródło badacze uznają *Dzieje* Herodota, gdyż w trakcie swojej podróży odwiedził obszary północnego Nadczarnomorza (Kubczak, 1978, s. 10; Smirnow, 1974, s. 56). Należy dodać także, że późniejsi autorzy starożytni i średniowieczni mianem Scytów określali pogańskie i barbarzyńskie ludy należące jednak do innych ugrupowań (Moczulski, 2015, s. 57).

¹⁷ Na gruncie naukowym istnieją 2 główne koncepcje pochodzenia Scytów. Pierwsza, autochtoniczna, zakłada, że Scytowie pochodzą z obszaru nadnieprzańskiego, druga zaś, allochtoniczna, zakłada, że Scytowie są ludnością napływową z Azji, która wyparła Kimmerów (Kubczak, 1978, s. 36; Parzinger, 2007, s. 12; Piotrovsky, 1986, s. 12). Przeważa pogląd, że Scytowie pojawili się w nad Morzem Czarnym w VIII–VII wieku p.n.e., pokonawszy wcześniej przebywające tu plemiona Kimmerów (Piotrovsky, 1986, s. 12; Smirnow, 1974, s. 49). Scytów utożsamia się z ludnością indoeuropejską z grupy północnoirańskiej (Kubczak, 1978, s. 7, 11). Scytyjskie nazwy geograficzne rzek z terenu Ukrainy utrwalone w greckich przekazach źródłowych wykazują związek tego ludu z ludnością irańską. Niewykluczone, że pochodzili od Ariów i posługiwali się ich dialektem. Źródła wskazują na pokrewieństwo Scytów i Sarmatów z Medami, Persami i Partami. Jednak nie zachowało się zbyt wiele scytyjskich pozostałości językowych, a identyfikacja budzi wątpliwości choćby z powodu greckiego pośrednictwa w podawaniu nazw zawierających zniekształcenia (Potratz, 1963, s. 16–17). Tym samym nie zidentyfikowano definitywnie przynależności etniczno-językowej ani rozmieszczenia plemion scytyjskich. Pojęcia Scytowie lub Scytia w dyskursie naukowym mogą być różnie rozumiane: jako związek plemion, poszczególne plemiona, organizm państwowy, kultura archeologiczna czy okres historyczny (Skrukwa, 2016, s. 48). W niniejszym opracowaniu pominięte zostały legendy pochodzenia Scytów podane przez Herodota. O nich szerzej pisał J. Kubczak w pracy *Kurhany arystokracji scytyjskiej* (1978, s. 35). Kres Scytów wiązał się z ekspansją Sarmatów na przełomie IV i III wieku p.n.e., na skutek której Scytowie zostali wyparci (DNP 11: Rolle, s. 652; Murzin, 1996, s. 61–62; Piotrovsky, 1986, s. 15; Smirnow, 1974, s. 111). Ostatni etap historii Scytów wiązał się z istnieniem Królestwa Bosporańskiego na półwyspie Kercz (Smirnow, 1974, s. 115). Stolica państwa mieściła się w Neopolu Scytyjskim (Piotrovsky, 1986, s. 15). W pierwszych wiekach n.e. państwo scytyjskie straciło samodzielny byt. Zagładę miast scytyjskich przyniosła inwazja Gotów w III wieku n.e. (Smirnow, 1974, s. 118–119).

pełniących funkcję mieszkalną (DNP 11: Rolle, s. 651; Parzinger, 2007, s. 78). Jak re-lacjonuje Herodot, ludy Scytii były zróżnicowane pod względem trybu życia, jak i go-spodarki. Plemiona scytyjskie nie żyły w izolacji (Smirnow, 1974, s. 55). W *Dziejach* podzielono Scytów na Scytów-królewskich, Scytów-koczowników, Scytów-rolników i Scytów-oraczy (Herodot, IV: 17–20, za: Murzin, 1996, s. 55–56; Smirnow, 1974, s. 56–57). Kultura scytyjska słynie przede wszystkim z grobów kurhanowych, ale są znane na opanowanym przez nich terenie pozostałości osadnicze, takie jak *selišča* czy *gorodišča* (DNP 11: Rolle, s. 652; Skoryj, 1991, s. 79).

Pochówki scytyjskie z okresu VII–III wieku p.n.e. cechują się występowaniem rozmaitych konstrukcji i obrzędów grzebalnych. Zjawisko to należy powiązać z różnymi tradycjami kulturowymi i odmiennością warunków bytowania, co uwi-dacznia się szczególnie w podziale na strefę stepową i leśno-stepową. Dodatkowo znaczenie miały wpływy greckie, trackie czy sarmackie (Kubczak, 1978, s. 76; Rol-le, 1980, s. 19; Skoryj, 1991, s. 81). System społeczny ludów Scytii miał strukturę rodowo-plemienną, a nadrzędną pozycję zajmowała arystokracja, która wyróżniała się bogactwem, pochodzeniem, prerogatywami władzy (Kubczak, 1978, s. 8). Pod olbrzymimi nasypami kurhanowymi grzebano naczelników lub lokalnych wodzów scytyjskich. W środku mogiły znajdowała się komora grobowa zagłębiona w zie-mi tworząca dom zmarłych, do której prowadził szyb. Nieraz kurhany wnoszono niedaleko od siebie, tworząc razem koncentracje (DNP 11: Rolle, s. 646; Potratz, 1963, s. 34). Dominowała inhumacja¹⁸, rzadziej występowały pochówki ciałopalne. Grobowce były bogato wyposażone w naczynia ceramiczne, drewniane, metalowe, broń, ozdoby, przedmioty kultu, wyroby tekstylne, narzędzia, jedło i napoje, m.in. wino trzymane w greckich amforach, akcesoria jeździeckie, np. uprzęże końskie. Jako ofiarę do grobu często składano służących oraz konie, które miały towarzyszyć zmarłemu. Szczególną rolę odgrywały przedmioty ze złota, srebra czy elektronu występujące często w kurhanach (DNP 11: Rolle, s. 646, 651; Skoryj, 1991, s. 81). Złoto miało być wyróżnikiem władzy, tym samym duża jego ilość miała stanowić wyróżnik arystokracji. Obecność złota ma głęboki sens ideowy, ponieważ wyraża symbolikę sacrum (Kubczak, 1978, s. 133–134, 140). Materiały archeologiczne od-najdowane w mogiłach stanowią cenne źródło pozwalające zweryfikować informa-cje zawarte w dziele Herodota (Bukowski, 1973, s. 32).

¹⁸ Z kurhanami łączyła się niezwykle rozwinięta tradycja pogrzebowa, o której świadczą źródła pisa-ne i źródła archeologiczne. Na podstawie IV księgi *Dziejów* Herodota królowie scytyjscy po śmierci byli balsamowani, usuwano im wnętrzności i wypełniano ciało pachnącymi przyprawami, które zaszywano. Dodatkowo ciało otaczano warstwą wosku (Herodot IV: 71; Parzinger, 2007, s. 109–110; Rolle, 1980, s. 27; Smirnow, 1974, s. 145). Następnie szczątki zmarłego wodza przez 40 dni, między dniem śmierci a pogrzebem, wieziono na wozie po różnych zakątkach Scytii od plemienia do plemienia, potem zaś ciało składano do grobu (Herodot IV: 73; Parzinger, 2007, s. 79; Rolle, 1980, s. 27). Obrzędowi pogrzebowe-mu towarzyszyła duża stypa (Rolle, 1980, s. 27). W nasypie kurhanów odnajduje się często pozostałości świadczące o niej. Najczęściej są to kawałki amfor po winie oraz liczne kości zwierzęce, np. z Towstoj Mohyły (Rolle, 1980, s. 34–36).

Z rozwojem Scytii łączy się nierozzerwalnie kolonizacja grecka północnych wybrzeży Morza Czarnego. Od początku VII wieku p.n.e. północne wybrzeża Morza Czarnego stały się obszarem kolonizacji greckiej oraz wpływów handlowych (Parzinger, 2007, s. 6; Potratz, 1963, s. 118). Większość kolonii została założona przez miasto Milet (Artamanow, 1970, s. 87; Potratz, 1968, s. 118). Grecy oferowali Scytom towary wcześniej nieznanne, takie jak malowane wazy, naczynia metalowe, tkaniny, ozdoby, dekorowaną broń, wino czy oliwę. W zamian otrzymywali zboże, niewolników, skóry, wełnę (Piotrovsky, 1986, s. 20; Potratz, 1963, s. 119). Źródła archeologiczne potwierdzają importy greckich naczyń czy samego wina, np. znaleziska sygnowanych amfor, dzbanów na wino czy mis do picia (Artamanow, 1970, s. 87; Parzinger, 2007, s. 87). W scytyjskich mogiłach znajdowano wiele artefaktów o proveniencji greckiej, m.in. hełmy, pancerze, nagolenniki, sajdaki, srebrne naczynia, przedmioty biżuteryjne, np. wisioriki, naszyjniki (Artamanow, 1970, s. 88). Pod koniec V stulecia p.n.e. znaczenie zyskały warsztaty wykonujące biżuterię w Pantikapajonie.

Najbardziej charakterystyczne elementy kulturowe Scytów, takie jak uzbrojenie, uprzęż końska i dekoracje w stylu animalistycznym, tworzyły tzw. triadę (DNP 11: Rolle, s. 651; Kubczak, 1978, s. 11). Sztuka scytyjska cechowała się dużą oryginalnością, jednak uwidaczniały się nawiązania do innych kultur (Potratz, 1963, s. 131). Styl animalistyczny pojawił się w północnym Nadczarnomorzu pod koniec VII wieku wraz z nastaniem Scytów¹⁹ (Kubczak, 1995, s. 32). Cechą stylu zoomorficznego jest ukazywanie zwierząt w ruchu z wyszczególnieniem cech fizycznych zwierzęcia, w tym jego siły czy mięśni. Przedstawiano je także w scenach walki często w nienaturalnych pozach (Piotrovsky, 1986, s. 17; Smirnow, 1974, s. 160). Styl zoomorficzny zdobił najczęściej przedmioty należące do arystokracji scytyjskiej, które odnajdowano w grobach (Gąsowski, 2008, s. 176; Smirnow, 1974, s. 161). Najczęściej ornamentowano broń, uprzęż końską, odzież, przedmioty codziennego użytku (Murzin, 1996, s. 63; Smirnow, 1974, s. 164). Do najbardziej popularnych motywów należały postacie gryfów, lwów, smoków, panter, dzików, jeleni, ptaków drapieżnych, takich jak orły czy sokoły (Smirnow, 1974, s. 164). Pojawiają się także poszczególne części ciała zwierzęcia, np. głowa, nogi, kopyta, poroże czy dziób (Potratz, 1963, s. 133–135). Częstym tematem są także sceny z życia Scytów (Smirnow, 1974, s. 168). Źródłem sztuki scytyjskiej badacze poszukują w religii i magicznych wyobrażeniach związanych z szamanizmem (Kubczak, 1978, s. 135; Potratz, 1963, s. 131, 147; Smirnow, 1974, s. 160). Niewykluczone, że przedstawiano w ten sposób dusze zmarłych zwierząt (Potratz, 1963, s. 131–132) lub że zwierzęta ukazywane na zabytkach sztuki symbolizowały bóstwa scytyjskie (Kubczak, 1978, s. 135; Piotrovsky, 1986, s. 17) albo odzwierciedlano wyobrażenia o zoomorficznie praeistoczo-nych przodkach (Kubczak, 1978, s. 135). Stylowi przypisuje się magiczno-ochron-

¹⁹ Sztukę scytyjską, podobnie jak kulturę scytyjską, dzieli się na 3 główne okresy: wczesnoscytyjski lub archaiczny – VII i VI wiek p.n.e., środkowoscytyjski – V i IV wiek p.n.e. i późnoscytyjski – koniec IV wieku p.n.e. oraz wczesny III wiek p.n.e. (więcej informacji w: Piotrovsky, 1986, s. 17–21, 61–63, 89–93).

ną rolę. Niektóre z przedmiotów mogły stanowić amulety (Piotrovsky, 1986, s. 17; Smirnow, 1974, s. 162). Wpływ sztuki scytyjskiej oddziaływał na szerokie obszary. Rozprzestrzenił się nie tylko nad Morzem Czarnym, ale także rozwijał się na Syberii, w Mongolii, w północnych Chinach. Przejęły go późniejsze ugrupowania nomadyczne nadczarnomorskie (Artamanow, 1970, s. 91; Potraz, 1963, s. 147).

ZNACZENIE KULTURY I DZIEDZICTWA SCYTYJSKIEGO DLA WSPÓŁCZESNEJ UKRAINY

W naukowym dyskursie przeważa opinia, że Scytowie w starożytności odegrali olbrzymią rolę, kształtując stosunki kulturowe w Europie Wschodniej, Azji Środkowej i Syberii, wprowadzając do nich nową jakość. Dzieje Scytów były powiązane z rozwojem starożytnej Hellady. Oddziaływania kultury greckiej doprowadziły do hellenizacji kultury scytyjskiej, co miało wyraz w wielu aspektach, m.in. wierzeniach czy wytworach materialnych. Scytowie stanowili łącznik między społeczeństwami pradziejowymi z cywilizacją antyczną. Akcentowane jest także znaczenie uczestnictwa Scytów w kształtowaniu historii antycznej. Zabytki sztuki scytyjskiej znajdujące pod nasypami kurhanów stanowią arcydzieła sztuki i świadczą o wysokim rozwoju kulturowym scytyjskich elit (Leskov, 1972, s. 37; Murzin, 1996, s. 49; Piotrovsky, 1986, s. 8–9, 14; Smirnow, 1974, s. 7–8).

Należy jednak zauważyć, że dziedzictwo scytyjskie stanowi punkt sporu między Rosją a Ukrainą. Badacz A. Smirnow podkreśla, że Scytowie nie pozostawili po sobie bezpośrednich następców, chociaż ich wpływ np. w sztuce widoczny jest u wielu ludów. Dostrzega reminiscencje stylu zoomorficznego w rosyjskiej sztuce ludowej, a Rosjan zalicza do scytyjskich spadkobierców, ponieważ ludy starożytnej Rosji za pośrednictwem Scytów miały kontakt z kulturą antyczną (Smirnow, 1974, s. 174–175).

Kolejny przykład świadczący o stosunku Rosji do dziedzictwa scytyjskiego stanowi wystawa zatytułowana *Scythians: Warriors of Ancient Siberia* – informacje o wystawie można znaleźć na stronie internetowej muzeum. Odbывała się w Ermitażu w St. Petersburgu od września 2017 roku do stycznia 2018 roku. Zaprezentowano wówczas zabytki archeologiczne będące kunsztownymi dziełami sztuki wykonane ze złota i srebra. Zabytki pochodziły przede wszystkim z grobów władców scytyjskich z obszaru Syberii, ale też z innych terenów, m.in. wyposażenie Kul-Oby. Scytowie nie byli przodkami Słowian ani Rosjan, jednak ich dziedzictwo kulturowe ma dla Rosjan szczególne znaczenie z uwagi na to, że badania pozostałości scytyjskich cieszą się w Rosji długą tradycją, ponieważ pierwszą kolekcję utworzył car Piotr I, zarazem zapoczątkowując archeologiczną eksplorację ziem rosyjskich. Akcentowano również scytyjskie kontakty kulturowe ze starożytną Grecją i scytyjskie pośrednictwo w szerzeniu dorobku kultury antycznej na obszarach Europy Wschodniej. Rosyjscy bada-

cze za kolebkę kultury scytyjskiej uważają obszary Syberii, a samą krainę jako obszar o niezwykle bogatej historii i kulturze²⁰.

W dyskursie ukraińskim wskazuje się na związek terytorialny Scytów z terytorium Ukrainy albo wręcz ukazuje się Scytów jako protoplastów (Skrukwa, 2016, s. 48). Początkowo tożsamość ukraińska nie uwzględniała tego ludu we własnej historiografii, nie był obecny w narracjach o etnogenezie, a jego związek z Ukrainą był tylko terytorialny (Skrukwa, 2016, s. 52–53). Odkrycie pektorału z Towstoj Mohyły przez B. Mozelewskiego było ważnym osiągnięciem. Artefakt o dużej wartości artystycznej i historycznej zyskał olbrzymi rozgłos. Dokonania Mozelewskiego ożywiły temat Scytów, a sam badacz stał się prekursorem nowej wizji historycznej tożsamości Ukraińców. W swoich pracach akcentował znaczenie ludności stepowej w dziedzictwie cywilizacyjnym Ukrainy, jednakże nie uznawał ich za Prasłowian (Skrukwa, 2016, s. 62–63). We współczesnej historiografii ukraińskiej Scytom przypisuje się rolę protoplastów ludności Ukrainy, w tym prasłowiańskiej, akcentuje się ich wkład w kulturę materialną oraz duchową i osiągnięcia cywilizacyjne. Co istotne, uważa się, że dzięki Scytom Ukraina weszła w kontakty ze światem śródziemnomorskim (Skrukwa, 2016, s. 64).

Przykład publikacji V. Petruka *Velika Skifija – Oukraina* wpisuje się w omawiany nurt. Autor odwołuje się do dorobku scytyjskiego w celu kreowania nowego obrazu Ukrainy. Postuluje zastąpienie *Historii Ukrainy-Rusi* terminem *Historia Wielkiej Scytii-Ukrainy*. Pogląd ten miałoby wyrażać polityczną niezależność państwa oraz polityczne i międzynarodowe poszukiwania znaczącego miejsca tego kraju we współczesnej i przeszłej Europie oraz na świecie (Petruk, 2001, s. 6). Badacz zauważa także niekorzystny wpływ rosyjskiej nauki na naukę ukraińską i wskazuje potrzebę zmian. Sprzeciwia się terminom określającym Ukrainę jako południowo-zachodnią część Rosji, południowa Rosja, stepy południowej Rosji, Małorosja czy Noworosja. Zauważyć należy, że historiografia rosyjska marginalizowała Ukrainę (Petruk, 2001, s. 140–142). Autor utożsamia Scyтіę z jej dzisiejszym terytorium i akcentuje wartość dzieła Herodota w poznaniu jej najdawniejszych dziejów. Uważa Scytów za protoplastów mieszkańców dzisiejszej Ukrainy (Petruk, 2001, s. 420).

Dziedzictwo scytyjskie stało się instrumentem prowadzenia polityki międzynarodowej. Przykładem tego była zorganizowana wystawa *Ukraina światu, Skarby Ukrainy z kolekcji PLATAR* z Kijowa w Muzeum Narodowym w Warszawie, otwarta w okresie od 14 kwietnia do 29 czerwca 2008 roku. Kolekcję stworzyli Sergij Płatanow i Sergij Taruta, kierując się motywami patriotycznymi. Stworzony zbiór

²⁰ M. Piotrovky, *The State Hermitage Museum, Scythians: Warriors of Ancient Siberia*, https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/what-s-on/temp_exh!/ut/p/z1/pVLJboMwEP2V5sAReczO0UojAWmUpi1J8AUZ4oIrMIRYWf6-plJvTaM2c_LIM3rzFkTRFIHJqJiSnSSNbrPqJcvCf-GwPYYkGc99IEuczml_tp5jH60RRbSRFcr6Znz2pdihbBdAwHDomlAEpekEnmMWuHRND-4qdU9jv1o3DcbqUqlc1ymo-tEKxij9waUDZScWlMoCfa1G18ZSDAYq3fTew4WKABdg34F-BeVC2YPKDNrSup_oYrRUDv01sjmYbw8yfAXhQ6OAnc6BGltZ5PI8fHEFpocxT8hFLZDa3W7fW-PWkTfCNDlrOAnhM10ka_S2Yve_Z8HN2jhO2kIX7L-YozOl_jY7ynRWRhdPyy0vTMMfdfsGdmтуw-cyS4-n0FrX5Yma7TUUmko_yFAEd/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/?lng=pl (dostęp: 25.03.2024).

reprezentuje rozległą tematykę uwzględniającą m.in. zabytki kultury trypolskiej, różnych kultur eneolitu i epoki brązu, Kimmerów, Scytów, Sarmatów, Greków, Rzymian, Bizancjum i Rusi Kijowskiej (Dobrowolski, 2008, s. 13). Zaprezentowana wystawa miała duże znaczenie w kontekście polityki i współpracy kulturowej Polski i Ukrainy. Patronami wystawy byli prezydent Polski Lech Kaczyński oraz prezydent Ukrainy Wiktor Juszczenko. Akcentowano wówczas dążenia Ukrainy do przynależności do świata zachodniego. Zabytki archeologiczne z terenów Ukrainy stanowią również dziedzictwo cywilizacji europejskiej (Kaczyński, 2008, s. 6; Juszczenko, 2008, s. 7). Dziedzictwo dawnych kultur z terenów Ukrainy uznawane jest przez władze tego kraju za własne (Juszczenko, 2008, s. 7).

W podobnym nurcie Vjačeslav Murzin w ramach katalogu wystawy *Koczownicy Ukrainy* ukazuje znaczenie kurhanów scytyjskich, stanowiących nieodłączny element krajobrazu oraz część historycznego dziedzictwa kulturowego narodu ukraińskiego i Ukrainy (Murzin, 1996, s. 63–64). Kolejnym przykładem jest praca zbiorowa *Kurhany na Dzikich Polach*, gdzie również przedstawiono starożytne mogiły, w tym scytyjskie, jako nieodłączny element krajobrazu Ukrainy. Kurhany prezentują nie tylko wartość kulturową, ale także wartość przyrodniczą, ponieważ stanowią ostoję wielu gatunków roślin, tym samym są podejmowane dążenia do ustanowienia ochrony prawnej dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, gdyż obiekty te nadal ulegają dewastacji. Podejmowana jest także akcja poszerzania świadomości znaczenia tego typu obiektów (Sudnik-Wójcikowska, Moysiienko, 2012, s. 138, 141–142).

Osiągnięcia kultury scytyjskiej związanej ze złotnictwem i elementami stroju próbuje się powiązać z tradycyjnym ukraińskim hafciarstwem, stanowiącym istotną część etnicznej świadomości narodowej Ukrainy i ważny element kultury duchowej (Kara-Wasiłjewa, 2008, s. 8). Znaleziska archeologiczne z królewskich kurhanów, m.in. Towstoj Mohyły, Czertomłyku, Kul-Oby, Sołochy, Gajmanowej Mogiły czy Chominy Mohyły, stanowią cenne świadectwo dotyczące ubioru Scytów. Szczególny zachwyty wzbudzają dekoracje, tzw. aplikacje wykonane ze złota, przedstawiające m.in. lwy, gryfy, jelenie, które były przyszywane do stroju. Tradycje te są wpisywane w nurt początków historii ukraińskiego hafciarstwa (Kara-Wasiłjewa, 2008, s. 12).

Dla upamiętnienia zabytków z terenów Ukrainy utworzono w styczniu 1969 roku Muzeum Historycznych Skarbów USRR w Kijowie. Zabytkom scytyjskim poświęcono wówczas 3 ekspozycje (Ganina, Mindel, 1984, s. 8–10; Bondar i in., 1975). Skarby scytyjskie pochodzące z czasów antycznych w dobie USRR miały znaczenie w aspekcie narodowym, traktowano je jako własną spuściznę. Cenne dzieła sztuki scytyjskiej pozyskiwano do kolekcji muzealnych przez systematyczne badania wykopaliskowe kurhanów, a także przez skupowanie różnego rodzaju scytyjskich pamiątek od prywatnych kolekcjonerów. Organizowano wówczas liczne wystawy krajowe, jak i zagraniczne promujące dokonania archeologów ówczesnego ZSRR (Ganina, Mindel, 1984, s. 8–10). Akcentowano także znaczenie spektakularnych znalezisk z obszaru Ukrainy znajdujących w kurhanach, m.in. w Towstoj Mohyle, które świadczyły o wysokim rozwoju kulturowym Scytów. Styl zoomorficzny i jakość wykonania wyrobów budziły duże uznanie (Bondar i in., 1975). Obecnie muzeum nosi nazwę

Muzeum Historycznych Skarbów Ukrainy i stanowi oddział Muzeum Narodowego Historii Ukrainy. Nadal prezentowane są artefakty historyczne i artystyczne wykonane z metali i kamieni szlachetnych. Prowadzone są także prace konserwatorskie i rewitalizacyjne artefaktów. Muzeum szczyci się jedną z największych na świecie kolekcją scytyjskiego złota, które jest dumą nie tylko muzeum, ale całej Ukrainy. Spośród różnych zabytków sztuki najcenniejszy jest złoty pektorał z Towstoj Mohyły²¹.

Artefakt ten cechuje się dużą starannością wykonania, precyzją, realizmem, wiernością ukazania przedstawianych zwierząt czy postaci, a także zastosowaniem środków ekspresji. Dlatego odkrycie zalicza się do zabytków o dużym kunszcie artystycznym (Bukowski, 1973, s. 35). Upamiętniono go nie tylko na monetach okolicznościowych, ale także na znaczkach, jako motyw licznie pojawia się w sztuce popularnej, m.in. w reklamach (Babenko, 2023, s. 2).

PODSUMOWANIE

Monety z zaprezentowanymi zabytkami wpisują się w narrację współczesnej Ukrainy uwzględniającej dziedzictwo scytyjskie we własnej historiografii. Powiązanie archeologicznych motywów z monet z przykładami traktowania przez Ukrainę dziedzictwa scytyjskiego pozwala sformułować wniosek, że monety służą również upamiętnianiu odkryć archeologicznych oraz minionych kultur i ich dokonań. Monety, głównie przez ikonograficzne środki przekazu i w mniejszym stopniu epigraficzne, wyrażają głębsze znaczenie, którego analiza pozwala zrozumieć wartość zabytków w perspektywie narodowej. Należy zwrócić także uwagę na kolejny symboliczny sposób upamiętniania złota scytyjskiego poprzez szlachetny kruszec – złoto i srebro, z jakich wykonano niemal wszystkie monety okolicznościowe dedykowane tej tematyce. Artefakty scytyjskie w postaci motywów archeologicznych dowodzą prowadzenia polityki historycznej i kreowania narracji, w której Scytowie albo wykazują związek terytorialny z Ukrainą, albo są ukazywani jako częściowi protoplaści mieszkańców Ukrainy, akcentując zarazem tradycje ludów stepowych. Jednak nie jest możliwe wskazanie bezpośredniego spadkobiercy dziedzictwa scytyjskiego. Ważna jest wartość kulturowa, którą wnieśli w rozwój innych społeczności, w tym Prasłowian i późniejszych Ukraińców. Dzieło Herodota jest szczególnie istotne, gdyż stanowi źródło poznania dawnych społeczności Ukrainy, sprawia, że ziemie te nie są *terra incognita*. Scytów ukazuje się jako lud cechujący się niezwykłą siłą militarną i bogatą kulturą, co pozwoliło stworzyć pewien mit założycielski kreujący Scytów jako antycznych bohaterów, stanowiących wzór do naśladowania zwłaszcza w kontekście walki o wolność. Należy także dodać, że niemal wszystkie omówione w niniejszej pracy artefakty znajdują się w Muzeum Historycznych Skarbów Ukrainy, gdzie są

²¹ Музей історичних коштовностей України та пекторал із товстої могої історія, <https://kyivpastfuture.com.ua/muzej-istorychnyh-koshtovnostej-ukrayiny-ta-pektoral-iz-tovstoyi-mogyly-istoriya/> (dostęp: 26.03.2024).

wystawiane najcenniejsze zabytki narodowe. Wyjątek stanowią artefakty z kurhanu Kul-Oba, które znajdują się w St. Petersburgu. Odnalezione na terenie Ukrainy zabytki stanowią cenne i niepowtarzalne eksponaty muzealne, świadczące o wysokich standardach artystycznych i o zaawansowanym rozwoju cywilizacyjno-kulturowym antycznych Scytów. Odkryte artefakty zyskały uznanie na całym świecie i mogą być traktowane na równi z innymi największymi odkryciami archeologii śródziemnomorskiej czy pradziejowej. Takie znaczenie przede wszystkim można przypisać pektorałowi z Towstoj Mohyły, który zdumiewa kunsztem oraz precyzją wykonania.

BIBLIOGRAFIA

- Artamonow, M. (1970). *Goldschatz der Skythen in der Eremitage*. Prag: Artia – Leningrad: Sowetskij Chudoshnik.
- Babienko, L. (2023). The Pectoral of Tovsta Mohyla: Understanding the Gold Insignia of Ancient Scythia. *Arts*, 12, 1–21.
- Bondar, I. V. i in. (1975). *Drevnee zoloto: iz sobrania Muzea istoriceckih dragocennostej USSR*. Moskwa: Iskusstvo.
- Bukowski, Z. (1973). „Tołstaja Mogiła”: kurhan scytyjskiej rodziny królewskiej sprzed 2400 lat. *Z otchłani wieków*, 39(1), 32–37.
- Dobrowolski, W. (2008). *Ukraina świata; Skarby Ukrainy z kolekcji Platar* (red. A. Kielczewska). Warszawa: Muzeum Narodowe, Kijów: Muzeum Narodowego Dziedzictwa Kulturowego PLATAR.
- Ganina, O. D., Mindel, B. A. (1984). *Muzej istoriceskich dragocennostej USSR*. Kiev: Mistectvo.
- Gąssowski, J. (2008). *Prahistoria sztuki*. Warszawa: Trio.
- Gębura, K. (2009). *Hyperborea; Religia Greków na północnych wybrzeżach Morza Czarnego*. Siedlce: Instytut Historii Akademii Podlaskiej.
- Grakow, B. N. (1978). *Die Skythen*. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften.
- Kaczyński, L. (2008). *Ukraina świata; Skarby Ukrainy z kolekcji Platar* (red. A. Kielczewska). Warszawa: Muzeum Narodowe, Kijów: Muzeum Narodowego Dziedzictwa Kulturowego PLATAR.
- Kubczak, J. (1978). *Kurhany arystokracji scytyjskiej* (Seria Historii Sztuki, t. 9). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Kubczak, J. (1995). Wizerunki Scytów w ikonografii nadszarnomorskiej. *Artium Quaestiones*, 7, 5–43.
- Kara-Wasiłjewa, T. (2008). *Istoriya ukrajins'koy vyshyvkly*. Kijów: Mistectvo.
- Juszczenko, W. (2008). *Ukraina świata; Skarby Ukrainy z kolekcji Platar* (red. A. Kielczewska). Warszawa: Muzeum Narodowe, Kijów: Muzeum Narodowego Dziedzictwa Kulturowego PLATAR.
- Lajsner, W. (2022). *Wybrane motywy archeologiczne: prahistoryczne i protohistoryczne na monetach europejskich z lat 1990–2020*. Maszynopis pracy dyplomowej napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. D. Minty-Tworzowskiej. Poznań: Wydział Archeologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Lajsner, W. (2023a). Wybrane motywy archeologiczne z zakresu pradziejów i wczesnego średniowiecza na monetach europejskich z lat 1992–2022. *Folia Praehistorica Posnanensia*, 28, 103–129.
- Lajsner, W. (2023b). Wybrane motywy archeologiczne z zakresu archeologii śródziemnomorskiej na monetach europejskich z lat 1990–2005. *Folia Praehistorica Posnanensia*, 28, 131–152.
- Leskov, A. M. (1972). *Treasures from the Ukrainian barrow: latest discoveries*. Leningrad: Izdatel'stvo „Aurora”.
- Minns, E. H. (2010). *Scythians and Greeks: a survey of ancient history and archaeology on the North Coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Machowski, W. (2013). *Kurhany na nekropolach antycznych miast północnych wybrzeży Morza Czarnego*. Kraków: Wydawnictwo Alter.
- Moczulski, L. (2015). *Tajemnice wczesnych Słowian*. Warszawa: Bellona.

- Mozelewski, B. M. (1972). Towsta Mogiła. Widatna pamjatka Skifii. *Archeologia*, 5, 72–82.
- Mozelewski, B. M. (1983). *Skifs'kij step*. Kijów: Naukova Dumka.
- Murzin, V. (1996). Nadcarnomorska Scytia. W: W. Nagengast (red.), *Koczownicy Ukrainy: katalog wystawy* (J. Chochorowski, tłum.). Katowice: Muzeum Śląskie.
- Parzinger, H. (2007). *Die Skythen* (Wissen in der Beck'schen Reihe, t. 2342). München: Verlag C.H. Beck.
- Potratz, J. A. H. (1963). *Die Skythen In Sudrussland*. Basel: Raggi Verlag.
- Petruk, V. (2001). *Velika Skifia-Oukraina*. Kijów: Spalach.
- Piotrovksy, B. (1986). *Scythian art: the legacy of the Scythian world: Mid 7-th o 3rd century B.C*. Lenin-grad: Aurora.
- Rolle, R. (1980). *Die Welt der Skythen*. Luzern, Frankfurt/M: Verlag C. J. Bucher.
- Rowińska, A. (2012). Kurhany południowo-wschodniej Europy w badaniach archeologicznych. W: M Dehnel-Szyc (red.), *Kurhany na Dzikich Polach – dziedzictwo kultury i ostoja ukraińskiego stepu*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Skorjy, S. (1991). Die Skythen der Wladsteppenzone. W: M. Müller-Wille, K. Schietzel, P. P. Toločko (red.), *Gold der Steppe; Archäologie der Ukraine* (s. 79–84). Schleswig: Archäologisches Landesmuseum.
- Skrukwa, G. (2016). *O czarnomorską Ukrainę; procesy państwowotwórcze w regionie nadcarnomorskim do 1921 roku w ukraińskiej perspektywie historycznej*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydawnictwo Naukowe.
- Smirnow, A. (1974). *Scytowie* (J. Danzygier, tłum.). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Sudnik-Wójcikowska, B., Moysiyenko, I. I. (2012). Antropogeniczne elementy ukraińskiego krajobrazu: pola, kurhany i pasy wiatrochronne – a problem restytucji stepów. Podsumowanie. W: M Dehnel-Szyc (red.), *Kurhany na Dzikich Polach – dziedzictwo kultury i ostoja ukraińskiego stepu*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Katalogi monet

- Bruce, II, C. R., Michael, T. (2008). *2009 Standard Catalog of World Coins 2001-date*. Iola: Krause Publications.
- Michael, T., Schmidt, T. L. (2018). *2019 Standard Catalog of World Coins 1901–2000: 46 Edition*. California, New York, New Hampshire, Hong Kong, Paris: Krause Publications.
- Schön, G. (2022). *Weltmünzkatalog 20. Jahrhundert: 1901–2000*. Regenstauf, München: Battenberg.

Wykaz skrótów

- DNP 11: Rolle = Rolle, R. (2001), Skythen. W: H. Cancik, H. Schneider (red.), *Der Neue Pauly*, 11. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler, 644–655.

Wykaz źródeł antycznych

- Herodot (2002). *Dzieje* (S. Hammer, tłum.). Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”.

Źródła internetowe

- Muzej istorychnyh koshtovnostej Ukrainy ta pektoral iz tovstoyi mogoly istoriya, <https://kyivpastfuture.com.ua/muzej-istorychnyh-koshtovnostej-ukrainy-ta-pektoral-iz-tovstoyi-mogoly-istoriya/> (dostęp: 26.03.2024).

Piotrovky, M., The State Hermitage Museum, Scythians: Warriors of Ancient Siberia, https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/what-s-on/temp_exh!/ut/p/z1/pVLJboMwEP2V5sA-ReczO0UojAWmUpi1J8AUZ4olrMIRYWf6-plJvTaM2c_LIM3rzFkTRFIHJjqJiSnSSNbrPqJ-cvCfGwPYVvkGc99IEuczml_tp5jH60RRbSRFer6Znz2pdihbBdAwHDDomIAEpekEnmMWuHR-ND4qdU9jvlo3DcbqUqlc1ymo-tEKxij9waUDZScWIMoCfa1GI8ZSDAYq3fTew4WKABdg34FBeVC2YPKDNrSup_oYrRUDv01sjmYbw8yfAXhQ6OAnc6BGItZ5PI8fHEFpocxT8hFLZ-Da3W7fWPWkTfCNdIrOAnhM10ka_S2Yve_Z8HN2jhO2k1X7L-YozOl_jY7ynRWRhdPyu0vT-MMfdsGdmtuwcyS4-n0FrX5Yma7TUUmk0_yFAEd/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/?lng=pl (dostęp: 25.03.2024).

Natsional'nyy Bank Ukrainy, Hryvnya, Numizmatychna produktsiya, Kataloh numizmatychnoyi produktsiyi, <https://bank.gov.ua/en/uah/investment-coins/souvenir-coins?page=146&perPage=5&search=&from=&to=> (dostęp: 10.03.2024).

Słownik PWN, hasło: *motyw*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/motyw.html> (dostęp: 28.03.2024).

KATALOG MONET

Nr	Awers	Rewers
1		
2		

3		
4		
5		
6		

Legenda do katalogu²²: 1. Ukraina, 5 hrywien, 2000, okolicznościowa, Φ 35 mm, 16,54 g, Nowe srebro; 2. Ukraina, 20 hrywien, 2001, okolicznościowa, Φ 31 mm, 13,54 g, Au – środkowy krążek, Ag – zewnętrzny krążek; 3. Ukraina, 100 hrywien, 2003, okolicznościowa, Φ 32 mm, 31,1 g, Au; 4. Ukraina, 2 hrywny, 2005, okolicznościowa, Φ 13,92 mm, 1,24 g, Au; 5. Ukraina, 2 hrywny, 2008, okolicznościowa, Φ 13,92 mm, 1,24 g, Au; 6. Ukraina, 2 hrywny, 2009, okolicznościowa, Φ 13,92 mm, 1,24 g, Au; 7. Ukraina, 2 hrywny, 2011, okolicznościowa, Φ 13,92 mm, 1,24 g, Au; 8. Ukraina, 5 hrywien, 2016, okolicznościowa, Φ 33 mm, 15,55 g, Ag; 9. Ukraina, 5 hrywien, 2018, okolicznościowa, Φ 33 mm, 15,55 g, Ag.

²² Wszystkie fotografie monet użyte w pracy pochodzą ze strony internetowej Narodowego Banku Ukrainy. Niezbędne informacje o parametrach technicznych monet potrzebne do stworzenia katalogu zawarto na stronie: Natsional'nyy bank Ukrayiny, Hrywnya, Numizmatychna produktsiya, Kataloh numizmatychnoyi produktsiyi, <https://bank.gov.ua/en/uah/investment-coins/souvenir-coins?page=146&perPage=5&search=&from=&to=> (dostęp: 10.03.2024). Informacje o 5 hrywnach z 2000 roku znajdują się także w katalogach monet: *2019 Standard Catalog of World Coins 1901–2000: 46 Edition* (Michael, Schmidt, 2018, 2249: KM#105) oraz *Weltmünzkatalog 20. Jahrhundert: 1901–2000* (Schön, 2022, 2134: 116). Informacje o 20 hrywnach z 2001 roku zawarto w katalogu *2009 Standard Catalog of World Coins 2001-date* (Bruce, Michael, 2008, 405: KM#175).

ELEMENTS OF THE SCYTHIAN CULTURAL HERITAGE COMMEMORATED ON
UKRAINIAN COMMEMORATIVE COINS

S u m m a r y

The Scythians were barbarian people living in the steppe areas of present Ukraine. They led a nomadic lifestyle and were perceived as fearless warriors and excellent horsemen. The barrow burials of the Scythian aristocracy contain numerous expensive items, including those imported from the Greek workshops, which testified to their high social status. Numerous gold wares of high craftsmanship were discovered under the grave embankments. Discovered artefacts such as: a pectoral cross from Towstoy Mohyla, a bracelet with sphinx endings from Kul-Oba, a boar figurine from Chominy Mohyla and numerous plaques from barrows, among others. in Siniawki, Kul-Oba were commemorated in the form of archaeological motifs on 9 Ukrainian commemorative coins from 2000–2018.

In the context of Scythian heritage, the information from the Histories of Herodotus is also important. Thanks to it the fate of Scythia, its location and social organization – taking into account traditions and customs – are known. The Scythians did not leave any direct successors, but the heritage of Scythian culture is crucial for Russians and Ukrainians. In its historiography, Ukraine emphasizes various cultural traditions, including that of the steppe peoples, and seeks its own identity among them. In the Ukrainian perspective, the Scythians became the progenitors of the nation and ancient heroes. Coins issued by the National Bank of Ukraine prove its historical policy. They are part of the Ukrainian narrative that recognizes the heritage of former communities as its own.

